

spațiu de către cinci personaje diferite (majoritatea fictive), care îl văd fiecare cu alți ochi. Metoda se potrivește bine unui personaj ca acesta, care și-a petrecut viața în segmente distincte în locuri diferite – Moldova, Istanbul, Rusia –, și are avantajul că permite schițarea fundalurilor istorice și culturale aparte, nu neapărat familiare cititorului, înaintea cărora se petrec evenimentele”. În ce privește modul în care a decurs scrierea cărții, tot autoarea afirmă că a făcut „echilibristică între două pante alunecoase”: „Pe de o parte, dată fiind aplecarea românului de pretutindeni de a-și venera glorioșii înaintași, pe măsură ce ne întorcem mai mult în timp, ceea ce era carne și sânge tinde să se prefacă în statuie; până ajungem la Traian și Decebal, avem granit curat. Am căutat așadar să dau statuia jos de pe soclu. Celălalt risc este însă ca, urmărind evenimentele vieții unui om dincolo de realizările sale publice, să te cufunzi atât de tare în detaliile mărunte ale existenței sale private încât cititorul să nu mai înțeleagă cum, din atâtea bube, mucegaiuri și noroi, s-a putut naște o operă de asemenea anvergură. Am căutat astfel să urmez învățătura oracolului din Delphi, *μηδὲν ἄγαν*: «nimic în exces»”.

Încheiem prezentarea de față tot cu cuvintele Ligiei Ruscu, care își exprima dorința ca romanul *Cantemir: Inorogul în lavirinthul neștiinții* să fie citit „cum zicea careva în *Alice în țara minunilor*: «Începe cu începutul și continuă până ajungi la sfârșit: apoi te oprești», dacă mai poți”.

Pr. Colțea Daniel Alexandru

Martin Baumann, Alexander-Kenneth Nagel, *Religion und Migration*, Seria Studienkurs Religion, Ed. Nomos, Baden-Baden, 2023, 243 p., ISBN: 978-3-8487-7916-1 (print), 978-3-7489-2305-3 (ePDF).

Seria Studienkurs Religion a Editurii Nomos din Germania oferă excelente introduceri în tematici din sfera religiosului. Subintitulată „Lehrbuchreihe für Studierende der Religions- und Kulturwissenschaft sowie Lehramtsstudierende” (serie de manuale pentru studenții studiilor religioase și culturale, precum și pentru cei cu profil didactic), seria reunește lucrări care își propun să ofere în limbaj accesibil informațiile de bază, fundamentate științific și orientate spre rezolvarea problemelor din viața reală. Aceste volume sunt adevărate comori pentru toți cei care vor să dobândească o perspectivă corectă asupra unui domeniu de actualitate, să înțeleagă toate ramificațiile și complicațiile acestuia și în același timp să găsească soluții pentru multiplele provocări ale lumii de azi.

Martin Bauman și Alexander-Kenneth Nagel oferă o astfel de lucrare introductivă, dar foarte cuprinzătoare și foarte bine documentată, pentru domeniul religie și migrație, un domeniu de mare actualitate atât pentru cercetare, cât și pentru practica vieții de zi cu zi. Deja în prefață este subliniată importanța socială a temei în timpurile pe care le trăim și sunt formulate întrebările majore ale domeniului, privind atât dinamica religioasă în contexte migraționale, cât și dinamica migrațională sub raport religios (p.5).

Cartea este structurată pe nouă capitole. Primele cinci formează partea sistematică a lucrării, în vreme ce ultimele patru reprezintă partea aplicată.

Primul capitol introduce conceptele de migrație, respectiv religie. În cazul migrației se vorbește despre migrațiile istorice și cele din prezent (p. 13u.) și despre diferitele teorii

explicative pentru fenomenul migrațional (p. 20u.). Definierea termenului de religie este considerată de specialiști o mare provocare, imposibil de rezolvat într-un mod cu totul satisfăcător. Cei doi autori prezintă aici pe scurt diferitele tipuri de definiție a religiei care au apărut de-a lungul timpului: cele substanțiale, cele funcționale, cele dimensionale și cele discursive (p. 24u.), indicând în același timp și spre critica postcolonială, care vede în conceptul de religie o creație europeană, specific creștină, impusă forțat celorlalte spații (p. 26u.). Pentru a înlătura aceste obiecții, autorii pledează pentru valorificarea concepțiilor lui Martin Riesebrodt, care pune în prim-planul religiosului practicile religioase și sensul atribuit acestora de practicanți. Aceste practici sunt de tip intervenționist (rugăciuni, acte cultice), discursiv (discursuri teoretice sau didactice), respectiv de reglare a comportamentului (principii morale, norme etice). Meritul lor este că pun în prim plan sensul religios așa cum este el perceput de practicant, având și avantajul că pot fi observate și operaționalizate empiric (p. 27u.).

Capitolul al doilea este dedicat conceptului de diaspora. La origine un concept cu conotații religioase, specific iudaismului, termenul de diaspora a fost adoptat de științele sociale în a doua jumătate a secolului al XX-lea, sensul său precizându-se și îmbogățindu-se pentru a desemna dinamici relaționale ce includ minoritățile rezultate în urma migrației, țările lor de origine, țările lor de rezidență, precum și tensiunea dintre continuitate și schimbare (p. 35u.). Evoluția termenului e prezentată prin recurs la cei mai importanți specialiști (Safran, Cohen și Vertovec), respectiv din perspectiva noilor cercetări în domeniul transnaționalismului (p.41u.). Un spațiu larg este rezervat prezentării unor modele analitice ale raporturilor dintre continuitate și schimbare (p. 50u.).

În capitolul al treilea este tematizat impactul social al proceselor migraționale. Din punct de vedere religios, acestea duc la apariția pluralismului în interiorul unei societăți. Pentru început e prezentată situația migraților din țările avute în vizor: Germania, Austria și Elveția (p. 59u.). Apoi sunt detaliate conceptele de regim migrațional, respectiv de regim religios. Primul se referă la regulile, valorile și normele formale și informale din societatea de rezidență, care își pun amprenta asupra vieții migraților: e vorba de modul în care se înțelege pe sine țara de rezidență, despre politica ei de oferire de azi, despre condițiile oferirii cetățeniei, precum și despre regimul religios (p. 65u.). Preluând observațiile politologului Alfred Stepan, cei doi autori vorbesc despre patru tipuri de regim religios: cel separatist specific Franței și țărilor care pun accentul pe o separație completă între religie și stat, cel în care statul susține o comunitate religioasă dominantă, cel al acomodării pozitive, care presupune o neutralitate a statului, însă una binevoitoare față de comunitățile religioase, și tipul „respect all, positive cooperation”, specific țărilor extraeuropene care au o istoria îndelungată a conviețuirii mai multor religii (p. 67u.). În finalul acestui capitol sunt aduse în discuție teme referitoare la integrarea comunităților religioase, respectiv probleme privind posibila apariție a unor „societăți paralele” sau a unor „colonii etnice” (p. 72u.).

Capitolul al patrulea analizează organizațiile religioase ale migraților. Sunt abordate pentru început problemele generate de conceptul însuși: unilateralitatea caracterizării acestor grupe de oameni, care poate avea efecte discriminatorii (p. 82u.). Apoi sunt prezentate potențialele acestor organizații, cu referire în special la implicarea lor în cadrul societății civile (p. 85u.). Tot ele sunt puse în relație cu tema integrării, știut fiind că

demersurile statale pentru integrare se adresează în principal grupurilor organizate (p. 91u.). Capitolul se încheie cu câteva reflexii teoretice din sfera sociologiei, în cadrul cărora organizațiile religioase ale migranților sunt analizate atât de jos, din perspectiva rolului lor în integrarea membrilor individuali, cât și de sus, prin prisma calității lor instituționale și a trendurilor sociale (p. 102u.). Interesant de remarcat este conceptul de „mituri instituționale”, care surprinde faptul că astfel de organizații „nu sunt numai asociații pentru un scop, ci și sisteme de sens”, creându-și propriile mituri, „în sensul unor povestiri-cadru generatoare de identitate” (p. 104).

Capitolul al cincilea face trecerea de la nivelul mezosocial al instituțiilor la cel microsocioal al individului. Aici se vorbește despre identitățile religioase și despre socializarea religioasă. Este discutată teoria conform căreia migrația duce la o sporire a religiozității – concluzia fiind că acest lucru se întâmplă în multe cazuri, fără a fi însă generalizabil (p. 109u.). Apoi se elaborează despre transformările identității religioase, despre schimbările de roluri și despre nevoile diferite ale migranților de a doua generație (p. 112u.). Capitolul se încheie cu tematizarea succesiunilor de generații și a raportului dintre continuitate și schimbare pe termen lung (p. 125u.).

Primul capitol din seria celor aplicative, capitolul al șaselea, este dedicat construcțiilor sacrale reprezentative. Se face o istorie a prezenței clădirilor religioase ale migranților pe teritoriul țărilor de limbă germană, fără a trece cu vederea dificultățile cu care multe grupări religioase s-au confruntat și chiar conflictele sociale declanșate față de unele dintre aceste inițiative de construire. Aflăm astfel că asemenea conflicte nu sunt o raritate, că ele au luat amploare în secolul al XXI-lea și că ele pot apărea indiferent de religia grupului de migranți (p. 135u.). Dar și capitolul acesta este bogat în repere teoretice: se conturează o sociologie a spațiului, bazat în principal pe observațiile Martinei Löw, și sunt elaborate instrumente pentru o analiză dimensională aplicabilă în cazul construcțiilor sacrale (p. 143u.). În finalul capitolului sunt analizate construcțiile sacrale prin prisma funcțiilor pe care le îndeplinesc (p.153u.).

Capitolul al șaptelea abordează activitățile interreligioase la care participă migranții. Acestea sunt foarte diverse: de la turneuri interreligioase de fotbal, precum cel organizat anual în orașul Dortmund, până la discuțiile teologice sobre (p. 157u.). Autorii constată că activitățile interreligioase sunt mai puternic marcate de stereotipuri atunci când au un caracter mai oficial (p. 164). Ei disting șase tipuri de manifestări interreligioase: inițiative ale vecinătăților având în vedere buna conviețuire în cartier, cercuri de dialog adresate specialiștilor religioși, rugăciuni pentru pace, slujbe interreligioase școlare adresate elevilor, zile ale porților deschise organizate de diferitele comunități religioase și sărbători și petreceri interregioase deschise publicului larg (p. 164u.). Motivația participării la asemenea manifestări este diferită: pot fi interese realpolitice, simbolpolitice, dialogale sau comunitare (p. 171u.). Toate manifestările interreligioase sunt „sortite succesului” (p. 170) și pentru a-l asigura pe acesta, participanții recurg la tehnici precum universalizarea (identificarea unui nucleu comun universal), polarizarea (toți cei religioși versus societatea secularizată), purificarea (declararea aspectelor mai puțin plăcute ale unei religii ca fiind exterioare miezului ei sau chiar rezultate ale instrumentalizării), și altele (p. 168u.). În finalul capitolului sunt prezentate felurile în care asemenea inițiative sunt ele însele folosite politic (p. 175u.).

Recenzii

Capitolul al optulea privește tema prin prisma transnaționalismului. Aici e vorba în primul rând despre diferitele inițiative religioase realizabile transnațional în lumea de azi. Dar este vorba și despre transformările media și nașterea de comunități digitale (p.183u.). Exemplul cel mai frapant este acela al cyber-muftiilor care emit hotărâri juridice islamice pe internet. Acestea servesc asigurării de sine, atât de necesară migranților, având avantajul anonimității, foarte prețuit de mulți tineri de azi. Alți musulmani se tem însă de lipsa de transparență și de caracterul manipulabil al mediilor online. Cu toate acestea, asemenea portaluri, dar și grupuri construite în social media se bucură de mare succes (p. 187u.).

Ultimul capitol este o pledoarie în favoarea acumulării de competențe în domeniul studiului religiilor, al înțelegerii acestora în context și aplicative. Ea este necesară în primul rând celor implicați în munca socială, în școli, în administrație și în poliție. Sunt oferite mult exemple de provocări care pot apărea și care reclamă din partea celor chemați să le administreze cunoaștere religioasă și sensibilitate religioasă, manifestate prin competențe cognitive, reflexive și habituale (p. 201u.).

Fiecare din capitole beneficiază de un scurt rezumat introductiv și de câteva întrebări și impulsuri formulate la final, fiind astfel conceput pentru a facilita decantarea informației și uzul acesteia. Pentru cei doritori să aprofundeze o temă sau alta, la sfârșitul fiecărui capitol se găsesc și câteva recomandări de lectură, clasificate ca literatură de bază, respectiv suplimentară.

Lucrarea are în spate o vastă erudiție. La fiecare capitol sunt prezentate o multitudine de perspective științifice, atât teoretice cât și aplicate. Lista bibliografică de la finalul volumului se întinde pe 19 pagini și surprinde prin numărul mare de lucrări fundamentale care au fost consultate. Ilustrații, scheme grafice și tabele întregesc lucrarea făcând din ea un instrument accesibil, util și valoros. Astfel, deși axată în principal pe prezentarea unor situații din țările de limbă germană, lucrarea este foarte folositoare și pentru cititorul român, căruia îi oferă șansa să înțeleagă dinamica intersectată a religiosului și a fenomenului migrațional pe baze științifice actuale și cu deschidere practică.

Lect. Dr. habil. Alina Pătru

PS Damaschin Dorneanu, *Dimensiunea mistagodică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri Elemente de antropologie*, Editura Crimca, Suceava, 2022, 863 p., ISBN 978-606-734-149-2.

Cu binecuvântarea ÎPS Părinte Arhiepiscop dr. Calinic Dumitriu, la finalul anului 2022, Editura „Crimca” a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților a oferit cititorilor o lucrare de mare frumusețe prin vestmântul ei tipografic și cu adâncă înțelepciune din punct de vedere al conținutului – cartea PS dr. Damaschin Dorneanu, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, intitulată „*Dimensiunea mistagodică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească*” (863 pp).

Cartea este, în fapt, teza de doctorat a ierarhului-autor, redactată cu îndrumarea cucernicului arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr. sub cupola Școlii Doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă „Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga”, Sibiu.

În „Cuvântul înainte” - adevărat studiu de prezentare completă a tezei - profesorul coordonator își sintetizează astfel concluziile privind autorul și lucrarea sa: